



חנוכה חינוכית

חג החנוכה נקרא על שם חנוכה המזבח שנעשתה לאחר טיהור המקדש, כמתואר בספר מקבים א מן הספרים החיצוניים (הספר הגיע לידינו ביוונית אך ככל הנראה נכתב עברית במקור):

"ויעשו את חנוכה המזבח ימים שמונה ויעלו עולות בשמחה... ויקבעו יהודה ואחיו וכל עדת ישראל כי יוחגו ימי חנוכה המזבח בזמניהם מדי שנה בשנה..." (מקבים א ד, 52-59. תרגם א' רפפורט).

הצירוף **חנוכה המזבח** מקורו בתנ"ך. **חֲנֻכָּה** הוא שם פעולה של הפועל **חָנַךְ**. שם זה שקול במשקל שמות הפעולה **גִּאֲלָה**, **חֲלָקָה**, **חֲתָנָה**, וגם המילה **פְּעֻלָּה** עצמה. השורש חנ"ך בא בתנ"ך בעיקר בהקשר של מבנים: מזבח, בית וחומה, כגון "מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַּיִת חֲדָשׁ וְלֹא חָנְכוֹ יֵלֵךְ וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ..." (דברים כ, ה). גם הצירוף **חנוכה בית** מצוי בתנ"ך: "מִזְמוֹר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לְדָוִד" (תהלים ל, א).

מה הקשר בין 'חֲנֻךְ בית' ובין הפסוק המפורסם מספר משלי (כב, ו): "חֲנֻךְ לְנַעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ גַם פִּי יִזְקֶיךָ לֹא יִסּוֹר מִמֶּנָּה"? בשני השימושים האלה מדובר על הכנה ואימון לשם מילוי תפקיד מסוים או לשם הקניית הרגלים מסוימים. אפשר להכין מבנה וחפץ ואפשר להכין אדם. ואכן חנוכה המזבח לא הייתה אירוע טקסי בלבד, אלא תחילתה של עבודת הקרבנות במזבח.

נחזור לפסוק מספר משלי. על פי השימוש המקובל בפסוק זה, המילים "חֲנֻךְ לְנַעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ" הן המלצה להתאים את החינוך לאופיו של הילד. אולם לפי פירוש אחר משמעות המילים היא שיש להתחיל את החינוך בגיל צעיר ביותר: "על פי דרכו" כמו "על פי הבאר", כלומר 'בפתח דרכו של הנער'. פירוש זה מתאים להמשך הפסוק: "גַם פִּי יִזְקֶיךָ לֹא יִסּוֹר מִמֶּנָּה". לפי זה המסר של הפסוק הוא שהחינוך שאדם מקבל בתחילת דרכו, כלומר בילדותו, נשאר עמו עד זקנתו. בכך מסתבר השימוש בפועל **חָנַךְ** דווקא, שכן משמעותו קשורה ל'התחלה' כמו בחנוכה של מבנה.



בספרות חז"ל נמשך השימוש בשורש חנ"ך בשתי המשמעויות, אבל לא בבניין קל אלא בעיקר בבניין פיעל. כך במשנה: "התינוקות אין מעניין אותן ביום הכפורים אבל **מְחַנְכֵין** אותם... בשביל שיהו רגילים במצות" (יומא ח, ד), וגם "אין **מְחַנְכֵים** את מזבח הזהב אלא בקטרת הסמים" (מנחות ד, ד). המעבר מבניין קל לבניין פיעל בלשון חז"ל מוכר לנו מזוגות פעלים נוספים, ובהם **פָּסַל-פָּסַל**, **שָׁמַר-שָׁמַר**.

העברית החדשה ניצלה את קיומם של פעלים משני הבניינים ליצירת בידול משמעות: בבניין קל **חונכים** בית, ובבניין פיעל **מחנכים** ילדים, ומכאן גם **מְחַנְךְ**, **חינוך וחינוכי**. ואולם גם השימוש בבניין קל בהקשר של הדרכה קיים בימינו: יש לנו **חונכים** ו**חוניכים** ומכאן אף נגזר מחדש הפועל **חָנַךְ**. לעומת שכיחותו של השורש חנ"ך בכל הקשור בבני אדם, הרי במשמעות של 'תחילת שימוש בדבר' נדחקו הפועל **חָנַךְ** ושם הפעולה **חנוכה** לקרן זוית: פעם הִשְׁקִיפוּ רק ספינות חדשות ועשו **חנוכה** כמעט לכל דבר חדש אחר, ואילו היום עושים הִשְׁקָה לכל דבר – מספָּר ואתר במרשתת ועד אולם ספורט – וחונכים, אם בכלל, רק בתים.